

«Det vi kaller et 'jeg' er bare en svingdør som beveger seg når vi puster inn og når vi puster ut.»

Shunryu Suzuki¹

Overskridelse - eller jakten på talismanens hemmelighet

Essay av Reinhold Ziegler

Mennesket blir gjerne definert som et selvbevisst vesen. Hvem er jeg? - er det grunnleggende spørsmål vi alle stiller oss. Selv har jeg jobbet med dette spørsmålet fra mange ulike innfallsvinkler de siste 15 årene. Særlig har det handlet om å undersøke hva bevissthet er. Svaret er kanskje ikke helt opplagt, selv om de fleste er enige om at vi har bevissthet. Også vitenskapen er enig i det - samtidig som den innrømmer å ikke ha noen eksakt forståelse av hva det er. Det gjør ikke saken enklere at det finnes mange ulike bevissthetstilstander. Alle opplever daglig veksling mellom våken tilstand, søvn og drømmetilstand. Mange opplever fra tid til annen forandret bevissthet gjennom rus, ekstase eller mentale forstyrrelser. Psykologer snakker ofte om det underbevisste. Og det finnes mennesker som beretter om høyere bevissthet.

– Kunstneren i meg står friere enn vitenskapen. Jeg vet heller ikke hva bevissthet er. Men jeg erfarer det. I meditasjon. I kunsten. Og som kunstner tolker jeg disse erfaringene. Visuelt. Kanskje er bevisstheten et slags øye. Et indre øye. Jeg forestiller meg bevisstheten som melkehvitt. Eller som marmor. Nøytral. Mottagelig for alt. Som en parabol. Som en skål.

Det de fleste kan enes om, er at bevissthet er det i våre sinn som observerer; dette noe som ser, hører, smaker, lukter og kjenner det taktile. Uten bevissthet hadde vi ikke kunnet ha en opplevelse av den objektive verden. Uten bevissthet hadde vi heller ikke kunnet ha en opplevelse av å være til som subjekt.

– Det som ser. Det som blir sett. Subjekt og objekt. Dette gåtefulle forholdet. Hvordan subjektet blir bevisst om objektet. Og hvordan objektet gjør noe med subjektets bevissthet om seg selv. Som smykkekunstner - en som lager objekter til å henge på subjekter - har dette etter hvert blitt et hovedtema. Og det har vært en reise! Fra å lage pyntegjenstander - til å lage objekter som utforsker bevissthet. En reise som fremdeles pågår. Jeg inviterer herved til å ta del i oppdagelsene mine. Som begynner med en liten plastfigur i barndommen som leder meg inn i gullsmedfaget som ung voksen. Fortsetter med et overraskende møte med en talisman. Som i sin tur leder til noen jungianske betraktninger om objektet som symbol. Befester seg gjennom Georges Batailles filosofi om overskridelsen. Og avsluttes med en salig blanding av tankene til en japansk zen-buddhist og mine egne erfaringer gjennom kunstnerisk praksis og meditasjon.

¹ Suzuki 2000: 29

1 Kallet

Reisen startet for 35 år siden da jeg begynte på gullsmedskole. Jeg hadde vokst opp i en familie som til da hadde fostret tre generasjoner med gullsmedmestre, og det var forventet at jeg skulle bli den fjerde. Da jeg begynte i lære, var det ikke så mye fordi jeg fant gullsmedyrket forlokkende, eller fordi jeg ville tilfredsstill familien, men fordi jeg hadde en uuttalt draging mot å lage mystiske objekter med en dypere mening.

– Som barn har jeg et spesielt forhold til en liten plastfigur. Snult, kaller jeg ham. Et lite troll på fire centimeter. Med et stort og muntret smil. Hendene strekt ut til sidene. Med bitemerker. Og svimerker. Hår og hale er røsket av. Han er med meg overalt. Da jeg begynner i grunnskolen, grunnlegger jeg en ny religion med Snult som gud.

På gullsmedskolen var det ikke mye rom for mystiske objekter. Derimot fikk jeg gode rammer for å lære et håndverk. Jeg fullførte min utdanning og tok etter hvert over familiebedriften. Den drev jeg i ti år, mens den grunnleggende interessen min for objekter med en underliggende mening lå og gjæret i underbevisstheten. En dag lot ikke denne interessen seg temme lenger, og jeg sto ved et veiskille. For å gjøre en lang historie kort: Jeg solgte bedriften og begynte på Kunsthøgskolen i Oslo.

– Som kunststudent er jeg henrykt. I starten. Så begynner jeg å vakle. Jeg føler at utdannelsen trivialisere og avmystifiserer smykkekonsten. Smykket er en identitetsmarkør heter det. Et ledd i sosiale interaksjoner. Der smykket understreker bærerens individualitet. Gjennom original og ekspressiv estetikk. Gjennom å uttrykke ulike idémessige statements. Men er dette egentlig en frigjøring fra den tradisjonelle gullsmedkonsten jeg har forlatt? Kanskje i det ytre. Men når jeg ser nøyere etter: Handler ikke også dette om å få individet til å skinne? Med andre virkemidler enn gull og diamanter?

Etter et år på kunsthøgskolen begynte motivasjonen for å lage smykker å avta. I stedet søkte jeg mot større formater. Etter hver begynte jeg å leke med tanken på å bli billedhugger. Inntil jeg dro til Grønland for å delta på en snøskulpturfestival. På det lokale museet for inuittisk kultur, kom jeg over en serie med talismaner. Det var små skinnbeholdere til å bære under klærne og med et innhold som skulle beskytte bæreren mot ytre trusler. For eksempel talismanen til inuitten Umeerinneq. Han hadde drept en mann med rifle og var redd for hevn fra den dreptes sjel. Stedets sjaman skar ut en figur av en gren fra et ravnerede og sydde den inn i skinnpungen. Når Umeerinneq bar den, skulle han bli like utilgjengelig som en ravn.

– Talismanen til Umeerinneq forandrer alt. Jeg ser et smykkeobjekt som uttrykker noe grunnleggende. Materialene. Skinn og tre. Innholdet. Eksistensielt. Sterkere enn noen skulptur jeg har sett. Tøffere enn noen smykkekonst jeg kan finne. Kan talismanen bli min vei tilbake til smykkeformatet? Jeg nøler. Det overtroiske elementet kjennes klamt. Og fjernt. Klarer ikke helt å se hvordan jeg skal kunne gjøre dette relevant. I min tid. Samtidig hører jeg en hviskende, indre stemme: Bak denne overtroen skjuler det seg en essens. Og jeg kjenner en skjelvende trang til å undersøke fenomenet videre.

2 Arketyperne

Under en forelesning på Kunsthøgskolen ble jeg sporet inn på psykiateren Carl Gustav Jung og hans forståelse for sammenhengen mellom symboler og underbevissthet. I boka «Man and his Symbols» skriver han: «Fordi det er uendelig mange ting bortenfor rekkevidden av menneskelig forstand, bruker vi hele tiden symbolske begreper til å representere forestillinger som vi ikke i fullstendig grad kan definere eller forstå.»² Videre gjør han rede for hvordan symbolske bilder kan være et uttrykk for det underbevisste. Han betrakter det underbevisste som en del av vår psyke, der vi lagrer inntrykk som vår våkne bevissthet ikke har kapasitet til å forholde seg til. Når de dukker opp igjen, er det ikke som rasjonelle verbale ytringer, men som symbolske bilder. De oppstår som regel i drømmer, fantasier eller andre impulsive reaksjoner.

– Jung gir de første spor av talismanens essens. Jeg ser talismanen som et symbol. En representasjon. For noe som vi ikke kan definere. Som vi ikke kan forstå. Egentlig opplagt. Men det holder. Inntil videre. Jeg begynner å lage små skinnpunger. Lærer meg å sy skinn. For hånd. Bruker syl til å stikke hull. Syr dobbel søm med to synåler. En på hver ende av tråden. To ganger gjennom hvert hull. Fra begge sider. Dette er gøy. Og merkelig nok meningsfullt.

Jung deler underbevisstheten inn i to hoveddeler: Det personlig underbevisste, som inneholder inntrykk fra vårt personlige liv. Og det kollektivt ubevisste som inneholder elementer vi arver fra våre forfedre, på samme måte som vi arver kroppslige særtrekk. Disse kommer til uttrykk gjennom kollektive bilder som Jung kaller arketyper. De kan opptre i form av symboler og myter. For eksempel en mandala. Det er en geometrisk tegning som i grove trekk består av et kvadrat med en sirkel inni, der man setter inn symboler av ulike slag. Mandalaer blir ofte sett på som et bilde av kosmos eller av selvet. Man finner det i sjamanisme og i de fleste religioner. Kvadratet og tallet fire er symboler på helhet. Sirkelen symboliserer tiden, solen og det guddommelige.

– Kan talismanen betraktes som en arketyper? Jeg kjenner en forsiktig glede. Vi arver talismanen fra dypet av vår menneskelighet. Slik barnet i meg intuitivt knyttet seg til Snult. Slik Umeerineq og utallige andre mennesker har overgitt seg til andre objekter. Jeg fornemmer en underliggende og dyp visdom. En bekreftelse på å fortsette søket. Dette blir etter hvert også premisset i min hovedfagbesvarelse. «Talisman i det moderne». Punger av skinn. Med festemekanismer av metall. Og en tekst om arketyper. Om det rasjonelle og det irrasjonelle. Om de to hjernehalvdelenene. Venstre for fornuft. Og saklighet. Høyre for følelser. Og kreativitet.

² Jung 1964: 21

3 Overskridelsen

Noen år senere kom jeg over den franske filosofen Georges Bataille, som i et av sine hovedverk «Erotismen» fra 1957, gjør rede for en todeling av menneskets tilværelse. Normaltilstanden kaller han arbeidet, der vi produserer og er til nytte, der livet er organisert og underlagt rasjonell kontroll i form av lover, tabuer og forbud. Unntakstilstanden betegner han som overskridelsen, eller erotismen, der de rasjonelle reguleringene blir brutt innenfor rituelle rammer, som for eksempel ofring, ødsling, orgie eller ekstase, i tillegg til mer mystiske varianter som askese, bønn eller meditasjon. I arbeidet eksisterer vi altså som isolerte individer, definert av et konstituert rasjonelt system. I overskridelsen gir vi avkall på denne rasjonaliteten.

– Bataille setter meg på sporet for alvor. Kan talismanen ha med overskridelsen å gjøre? Riflen som Umeerinneq hadde drept sin fiende med, er et nytteredskap. Som tilhører arbeidet. Men ubrukelig mot den dreptes sjel. Som tilhører det overskredne. Hvis han skal overleve dette, må han overgi seg til kreftene i sin talisman. Og med det oppgir han også sin rasjonalitet.

Bataille skriver at når vi oppgir vår rasjonalitet, gir vi samtidig også avkall på vår individualitet, fordi den er definert av det rasjonelle systemet som konstituerer arbeidet. Han beskriver videre individualiteten som en tilstand der vi er isolert fra helheten og underlagt et relativt kort livsløp. Resultatet er at vi lever i et evig dilemma mellom ønsket om å forlenge vårt liv som isolert individ, samtidig som vi har et desperat ønske om å bli forenet med det som er. Og nettopp dette er overskridelsens primære funksjon: Å skape en tilstand der vi gir avkall på vårt individuelle jeg, slik det fremstår i arbeidet, for å få en indre erfaring av å bli forenet med det som er.

– Individualitet er separasjon. Basert på rasjonalitet. Opplevelse av helhet innebærer å slippe rasjonaliteten. Og individualiteten. Det er ikke helt lett å få tak i. Jeg tester ut idéene på Umeerinneq. Han hengir seg til talismanen. Og oppgir samtidig sin egen evne til å mestre situasjonen. I arbeidet er han en sterk og respektert jeger. Med to koner og mange barn. Stilt ovenfor trusler fra ånderiket er han ingen. Gjennom sin talisman blir han forenet med krefter utenfor seg selv. Kan man da si at talismanen er et objekt som forener oss med det som er? Mot at vi oppgir vår individualitet? I så fall er dette en vidunderlig antitese til forestillingen om smykket som identitetsmarkør. Det gir svimlende perspektiver. For en ung kunstner som opponerer mot det bestående. Samtidig en smule skremmende. For hvordan uttrykke dette i håndfaste objekter? For mennesker i min tid?

4 «Gravitasjon»

Bataille sammenligner overskridelsen med bølger som slår inn i hverandre, eller vandrdåper som treffer vannflaten og forenes med det store havet. Han beskriver menneskets dilemma overfor dette fenomenet slik: «Vi har vanskelig for å holde ut den situasjonen som forankrer oss i vår tilfeldige og forgjengelige individualitet. Samtidig med at vi har et angstfylt begjær etter at dette forgjengelige skal vare, er vi besatt av lengselen etter en opprinnelig kontinuitet, som generelt knytter oss til det som er.»³

– Kan stein stå som uttrykk for det som er? Jeg har nettopp ferdigstilt en serie med lodd. Av granitt. Og svaret mitt blir: Ja, absolutt. Jung sier jo at stein et arketypisk symbol for fundamentet i vår tilværelse. Men likevel mangler noe. Dette er jo ikke et tema for en hel utstilling. Hva med vekt? Nesten, men ikke helt. Selvfølgelig: Gravitasjon! Denne usynlige kraften som binder alle ting sammen. En av naturens mest grunnleggende og uforanderlige krefter. En så selvfølgelig del av tilværelsen at mennesket ikke satte navn på den før i siste halvdel av sekstenhundretallet. Da Newton fikk det berømte eplet i hodet. Samtidig så kompleks at det tok ytterligere 300 år før vitenskapen fant ut hva kraften egentlig besto av.

Til daglig opplever vi gravitasjon som den kraften som gir gjenstandene på jorden vekt, og som får dem til å falle til bakken når vi slipper dem. Men gravitasjon er mye mer. Den er årsaken til at løsevne masser i rommet vokser sammen og forener seg, slik at noen av dem blir til planeter. Gravitasjonen er grunnen til at jorden og andre planeter holder seg i bane rundt solen, og at månen går i bane rundt jorden. Videre er månens gravitasjon årsaken til at verdenshavene forflytter seg to ganger i døgnet og blir til tidevann.

– Å visualisere denne kraften. Som vi ikke ser. En slags parallell til kraften i en talisman. Som forbinder bæreren med noe som er større enn seg selv. Et objekt til å kontemplere over helheten med. Til å bli ydmyk av. Til å overskride det individuelle med. Jeg fortsetter å lage enkle lodd i granitt. Sager og sliper med diamantverktøy. Og vannavkjøling. Lager enkle festemekanismer i sølv. Snorer av skinn. Etter hvert lager jeg mer avanserte objekter. Gravitasjon i rommet. Planeter. Månen. Sorte hull.

Ifølge Albert Einsteins generelle relativitetsteori sørger gravitasjonen for at lyset både endrer retning og frekvens når det beveger seg i et gravitasjonsfelt. Selv tiden går langsommere jo lengre ned i et slikt felt man befinner seg. Han hadde også en teori om at det fantes sorte hull. Det vil si gravitasjonskrefter i verdensrommet som er så kraftige at de sluker alt som kommer i nærheten, til og med lys. Hundre år senere ble teorien bevist vitenskapelig.

– «Gravitasjon». Tema og tittel for min første separatutstilling. Kraften som gjennomsyrer hele universet. Slik vi kjenner det. Uavhengig av individets vilje. Og preferanser. En kobling til det som er. En kraft som forskerne ikke vet hvor kommer fra. Fysikeren Peter Higgs relaterer den til en partikkel. Higgspartikkelen. Jeg forsøker å finne uttrykk for den partikkelen. Vanskelig. Usynlig som den er. Må finne et symbol. Leter lenge. Helt til jeg finner en struktur bygd opp av små kuler. Som kun finnes i meteoritter.

³ Bataille 1996: 22

5 «Cosmic Debris»

Meteoritter utgjør urstoffet som hele solsystemet vårt er bygd opp av. De fleste meteoritter er bruddstykker fra asteroider og kommer fra det såkalte asteroidebeltet, som befinner seg mellom banene til Mars og Jupiter. Mesteparten av dette materialet er bygd opp av kosmisk støv, som en gang i tiden svedde rundt i det som forskerne kaller solartåken. På et tidspunkt ble dette stjernestøvet smeltet ned til små kuler av en varmekilde som sannsynligvis var vår egen sol. Disse kulene, som på fagspråket blir kalt kondruler, ble etter hvert byggesteinene til asteroider og enda senere til steinplanetene i vårt solsystem. I planetene er den opprinnelige kulestrukturen omdannet via geologiske prosesser. I asteroidene er den intakt. Når man sliper og polerer dette materialet, kan man se den opprinnelige strukturen med det blotte øye.

– Kuler av kosmisk støv. Som alt er bygd opp av. Jeg lar det bli symbolet på urpartikkelen. Mer håndfast enn gravitasjon. Å kunne ta på etterlevningene fra urtåka. Ærefrykt. Jeg nøler når jeg begynner å sage i dette materialet. Nesten redd. Har forsikret meg om at det ikke er radioaktivt. Men likevel. Det er hardt. Som granitt. Og det har en fremmed og ubehagelig lukt. Som fuktig metall. Med et snev av mugg. Hendene blir møkkete på en annerledes måte. Støvet trenger dypt ned i porene. Setter farge på fingeravtrykkene mine. Kleber seg fast under neglene. Vanskelig å vaske bort.

Det faller ned tonnevis med meteoritter på jorden i løpet av et år, men bare en liten brøkdel blir funnet. De blir alle formet av det dramatiske sammenstøtet med vår klode. I rommet beveger de seg med en fart på mellom 80.000 og 120.000 km/t. I møtet med vår atmosfære oppstår en voldsom friksjonsvarme, som gjør at de tar fyr og eksploderer. De fleste brenner opp som stjerneskudd. Meteorittene som overlever, blir delvis nedsmeltet og får unike former som bærer tydelig preg av fart, turbulens og eksplosjon. De får blant annet en brent overflate som blir kalt brenningshinne.

– Jeg får tak i meteorittene via en bekjent. Meteorittmannen. Mange av meteorittene har jeg ikke hjerte til å slippe. De med de råeste formasjonene. Formet av større krefter enn de jeg råder over. Jeg lager kun en festemekanisme. Søker etter det rette punktet. Borrer hull med diamant og vannkjøling. Setter inn mekanikken, slik tannlegen setter inn en krone. Den ekspressive formen kan henges på kroppen. Eller på veggen. Fascinerende. I sin formløshet. I sin råskap. Svarer godt til råskapen og volden man finner hos Bataille. Både formmessig og symbolsk. Men også helt direkte. Meteorfall kan være truende for vår eksistens. Det antas at dinosaurene ble utryddet nettopp fordi en gigantisk meteor traff jorden.

Bataille beskriver overskridelsen og erotismen som en voldsom rystelse, som rammer individet der motet normalt svikter: «Det som trer i kraft i erotismen, er alltid en oppløsning av de konstituerte formene, og jeg gjentar: de konstituerte formene for sosialt, regelmessig liv som grunnlegger den diskontinuerlige orden vi tilhører som definerte individer.»⁴ Han beskriver denne oppløsningen som et overgrep, noen ganger også som et regelrett drap.

– Kosmisk vrakgods. Blir min andre separatutstilling. «Cosmic Debris». Etter låten til Frank Zappa. Overskuddsmaterialet som universet ikke ville bruke til å lage planeter. Gold estetikk. Brunt. Grått. Sort. Teknisk. Jeg ser forvirrede blikk på åpningen. I Oslo. Ingen sier noe. Vil ikke såre. I München går det bedre. Men likevel. Det tar ikke av. Jeg forstår det. Er likevel fornøyd. En milepæl på min reise. Men jeg må videre. Dette er ikke alt. Føler fremdeles at noe mangler. At det er ting hos Bataille som jeg ikke får taket på. Forstår ikke helt poenget med å gi slipp på vår individualitet. Blant annet. Må tilbake.

⁴ Bataille 1996: 25

6 «Lust for Life»

Det er sentralt poeng hos Bataille at arbeidet i utgangspunktet er et nei til naturen. Arbeidets grunnleggende hensikt er å gi menneskene kontroll over naturens skapende og destruktive krefter. Overskridelsen er i sin tur et nei til arbeidet og samtidig en fornyet, men temporær overgivelse til natur.

– Gir det mening å si at talismanen handler om å bringe mennesket tilbake til natur? Hos Umeerineq er ikke avstanden til naturen så stor. For oss derimot, er dette mer dramatisk. Fra kultur til natur. En omvendt dannelsesprosess. Det kjennes meningsfullt. Natur. Nettopp det jeg savner. Etter to utstillinger utelukkende viet til materie. Riktignok er det også natur. Men natur er mer. Kanskje først og fremst liv. Ja, her mangler liv! Overskridelsen handler om livet. Talismanen også. Paradoksalt nok er det meteoritter som gir meg døråpneren til å jobbe med liv.

Det finnes mange typer meteoritter. I tillegg til steinmeteoritter, finnes det for eksempel jernmeteoritter og karbonmeteoritter. Sistnevnte består av hovedsakelig organisk materiale og inneholder både vann og aminosyrer, byggesteiner for liv. Det forskes i dag på om forutsetningen for liv her på jorden kan ha kommet hit via meteoritter.

– Er det spekulativt å sette meteoritter med aminosyrer opp mot fossiler fra tidligere livsformer? Kanskje. Men fristelsen er stor. Stromatolitter. For eksempel. En av de første livsformer vi har fysiske spor fra. De dannet sirkulære strukturer. Ujevne. Vakre. En algekultur som hadde klorofyll. Som produserte oksygen. Kanskje det oksygenet som måtte til for at mer avanserte livsformer kunne oppstå. For eksempel trilobitter. En slags bille, fra den tiden da livet på jorden eksploderte i omfang. Eller dinosaurer. Spekulativt eller ikke. Dette blir min tredje separatutstilling. «Lust for Life». Etter platen til Iggy Pop.

Felles for alle levende organismer er, ifølge Bataille, at de er diskontinuerlige vesener. Det betyr for det første at vesenene lever isolert fra hverandre - det eksisterer ikke noen forening eller kontinuitet mellom dem - og for det andre at de vil komme til å dø etter et relativt kort livsløp. Samtidig vil alle diskontinuerlige vesener oppleve øyeblikk av kontinuitet, nemlig i formeringen. Hos enkle celleorganismer ved at en celle deler seg og blir til to. Ved kjønnformering hos dyr og mennesker ved at to vesener forenes og produserer et nytt.

– Liv og død. Kontinuitet. Og diskontinuitet. Ikke helt lett å forstå. Bataille ber jo også om unnskyldning for at han bruker et så filosofisk begrepspar. Jeg griper det an praktisk. Ser at fossiler kan utsi noe om forholdet mellom kontinuitet og diskontinuitet. Fossilet - en konkret etterlatenskap etter døden til et diskontinuerlig vesen. En forsteinet død. En død som dermed har antatt en relativ kontinuitet. De eksisterer i dag - mange millioner år senere. Hva skjer når de kobles til menneskekroppen? Vil bæreren kunne oppleve en forbindelse? Kanskje kontemplere over evolusjonen. Kontemplere over menneskets del av evolusjonen. Kanskje særlig det siste. Menneskets plass. Det må bli mitt neste prosjekt.

7

«Nearly Human»

Som de fleste filosofer, har også Bataille tanker om menneskets eksklusive posisjon i evolusjonen. Hos ham er det særlig to kjennetegn som skiller menneskene fra dyrene. Det ene er det nevnte arbeidet. Mennesket er det eneste dyret som ikke passivt aksepterer naturens orden. Ikke bare det; mennesket motsier seg naturen. Arbeidet har frigjort mennesket fra sin dyriske natur gjennom et hamskifte som varte i mange hundre tusen år. Den organiserte produksjon var selvsagt en viktig del av dette hamskiftet. En annen viktig del var den religiøse reguleringen av hvordan man forholdt seg til døden og seksualiteten.

– Jeg starter med den organiserte produktiviteten. Arbeidet. Menneskets domene. Hvordan uttrykke det? Det må bli verktøy. Arbeid og verktøy er ett. Jeg velger steinalderverktøy. Til min fjerde separatutstilling. «Nearly Human». Etter platen til Todd Rundgren. Som har bilde av en hånd på forsiden. Med seks fingre. Jeg skaffer genuine redskaper fra steinalderen. Av flint. Og sandstein. Og jaspis. Fester noen av dem med skinnstroppe. Primitivt. Fester andre med metall. Mer teknisk. Borer hull i noen. Og setter på skaft. Uhørt, men likevel. Som smykkeobjekt blir verktøyene omgjort til symboler. Men som fremdeles kan brukes. Kanskje. I et overskridende ritual. Sjamanistisk ritual. Religiøst ritual.

Det andre kjennetegnet på mennesket, som Bataille fremhever, er overskridelsen, negasjonen av arbeidet, som han betegner som det religiøse. Han skriver om tre former for overskridelse: fysisk erotisme (forplantning), emosjonell erotisme (kjærlighet) og religiøs erotisme (forening med det som er). Den religiøse erotismen har mange former; for eksempel ofring, sjamanisme, gudstro og mystiske erfaringer. Bataille skriver: «Eksistensens kontinuitet, systematisk undersøkt ut over den umiddelbare verden, betegner en grunnleggende religiøs intensjon: i sin alminnelige vestlige form forveksles den religiøse erotismen med en søken etter nettopp Guds kjærlighet, mens man i Østen følger en lignende sti uten nødvendigvis å hengi seg til forestillingen om en personlig gud. Særlig buddhismen klarer seg uten denne ideen.»⁵

– Religiøsitet. Undersøkelse av eksistensens kontinuitet. Religiøsitet og religion er altså ikke det samme. Religionen er med på å konstituere arbeidet. Gjennom sine forbud og påbud. Og gjennom sin regulering av overskridelsen. Bortsett fra Kristendommen som er mest opptatt av forbudene. Ifølge Bataille er kristendommen den minst religiøse av alle religioner. Jeg velger meg buddhismen. Alltid gjort. Uten å skjønne. Bare fascinert. Nå enda mer. Bataille åpner opp. Særlig det han skriver om den mystiske erfaringen.

Bataille beskriver den mystiske erfaringen som en direkte erfaring av kontinuiteten, hinsides den umiddelbare virkeligheten. Med det mener han en religiøs praksis som gir deltageren en direkte erfaring med å være forenet med det som er. Den finnes også innenfor kristendommen og islam, men er langt tydeligere i østlige tradisjoner basert på askese, yoga eller meditasjon. Hensikten med alle de tre formene for erotisme er å erstatte individets isolasjon med en dyp følelse av kontinuitet. Han bruker også ofte begrepet stillhet om det samme fenomenet. Voldsomhetene i overskridelsen - individets oppløsning - kulminerer ideelt sett i stillhet.

– Det er akkurat dette jeg søker. Både i livet og i kunsten. Den mystiske erfaringen. Og likevel sitter jeg atter en gang med en følelse av at noe mangler. Selvfølgelig. Erfaringen. Jeg har ikke erfaringen. Kun teorien. Forståelsen. Nå er det tid for å erfare. Prøver først sjamanisme. Tenker det er overskridelse per excellence. Transe. Ekstase. Trommehode til det overskredne. Dessverre. Det funker ikke for meg. Prøver meditasjon. Der kommer den. Erfaringen. Som tar over der teoriene stopper. Stillheten.

⁵ Bataille 1996: 23

8 Stort sinn

Det første jeg kom over da jeg begynte å søke etter stoff om meditasjon, var boken «Zen-sinn, begynner-sinn» om den japanske zen-buddhisten Shunryu Suzuki. Han underviste i meditasjon i USA og grunnla Zen Mountain Center, som var det første klosteret for zen-trening utenfor Asia. Han skrev aldri noe selv, men etter hans død, ble denne boken skrevet med utgangspunkt i opptak fra forelesninger han hadde hatt for studentene sine. Begynner-sinnet er det samme som vårt opprinnelige sinn; som er tomt og uten begrensning. Etter hvert som vi får livserfaringer, begynner vi å stille krav, og da er ikke sinnet lenger rent. Det mest sentrale i zen-praksis er å beholde begynner-sinnet: «I begynnerens sinn er det mange muligheter, men i ekspertens er det få.»⁶, sier Suzuki. For å forklare nærmere introduserer han to sammensatte termer: lite sinn og stort sinn. Lite sinn er den tenkende delen av vårt sinn, mens stort sinn er den observerende delen. Begynner-sinnet ligger i stort sinn.

– Meditasjon handler om å flytte oppmerksomheten. Fra lite sinn - som forholder seg til ting utenfor oss selv, som analyserer og beregner. Til stort sinn - som ikke relaterer seg til noe, som bare er. Mange spirituelle lærere omtaler lite sinn som egoet. Bataille ville kanskje betegnet lite sinn som arbeidets sinn. Og stort sinn som det overskredne sinn - som har gitt avkall på sin rasjonalitet og sin individualitet. Som ikke har noen ambisjoner om å oppnå noe. Som bare observerer. Her og nå.

Da jeg selv skulle skaffe meg den direkte erfaringen av meditasjon, havnet jeg mer eller mindre tilfeldig på et kurs i Ishaya-meditasjon. Ishaya er en urgammel mystisk tradisjon som stammer fra Himalaya, og som ble introdusert i vesten på 1990-tallet. Navnet kommer fra sanskrit og betyr for høyere bevissthet. Teknikken er basert på at man mediterer over en serie positive holdninger, som anerkjenner livet akkurat som det er, uten forbehold, innvendinger eller ambisjoner. Disse holdningene introduseres for sinnet ved en spesiell type setninger. Disse setningene hjelper den mediterende til å aktivere stort sinn.

– Nå har jeg erfaringen. Omsider. Jeg har meditert regelmessig i over ti år. Har vært seks måneder på meditasjonsretreat. Stort sinn vokser. Fra stort sinn kan jeg observere objektene. Som de er. Husene. Trærne. Menneskene. Jeg kan også observere min egen kroppslige tilstedeværelse. Pusten. Sansene. På samme vis kan jeg observere lite sinn. Som tenker. Som føler. Og kommenterer følelser. Og nseopplevelser. Kommenterer i stedet for å observere. Lite sinn babler uavlatelig. Med en stemme som høres ut som meg selv. Høyt og tydelig. Og her er jeg ved kjernen. Stemmen i hodet som høres ut som meg selv. Som tenker tankene mine. Som jeg hele tiden har trodd er nettopp mine. Men hvis jeg kan observere tankene mine - er de ikke da objekter? Og som sådan noe forskjellig fra meg? Hva med følelsene? Akkurat det samme. Og kroppen. Det går opp for meg. Det min spirituelle lærer har sagt hele tiden. At det vi vanligvis betrakter som et subjekt - summen av tanker, følelser, kropp og kroppslige sanseerfaringer – er i realiteten et objekt. Alt som kan observeres må være objekter. Hva er da subjektet? Det som ser. Det som observerer. Det som alltid har vært der. Fra jeg var barn. Jeg kjenner det igjen. Bevisstheten. Det indre øye.

⁶ Suzuki 2000: 21

9 Oppvåkningen

Mennesket er bevissthet. Det er en slags konklusjon for min femte separatutstilling «Transgression». Og det er en konklusjon som både hjerneforskere, psykologer og spirituelle lærere kan enes om. Men der slutter vanligvis enigheten. Hjerneforskere kan bevise at tanker, følelser og sanseerfaringer er resultater av kjemiske prosesser i hjernen. De fleste antar derfor at bevisstheten også oppstår på lignende vis. Psykologer er ikke så opptatt av hva det er, men konsentrerer seg om hvordan kunnskap om bevissthet kan brukes i personlighetsutvikling. Spirituelle lærere er vanligvis opptatt av begge deler. Og de fleste hevder at bevisstheten er forskjellig fra det fysiske, og at den er temporært plassert i våre kropper, for å oppleve seg selv i fysisk form. I noen spirituelle retninger, blant annet hos Ishayaene, mener man at bevisstheten er koblet til kroppen gjennom syv forbindelsespunkter langs ryggrad og hode, som går under betegnelsen chakra. Hvert av disse punktene er knyttet til en farge som følger lysets spekter fra rødt til fiolett og begynner nederst i ryggraden og forsetter oppover og inn i hodeskallen og ender på toppen av hodet.

– Syv nivåer av bevissthet. Som stiger opp. Slik et tre vokser. Slik en kobra reiser seg. Nei, det er ikke kvakksalveri. Jeg erfarer det. Og omsetter erfaringen i smykkeobjekter. «The Human Soul Series». Former dem i tre. Enkle former. Hull tvers gjennom. Ryggmargen. Maler dem med sine respektive farger. Et tynt lag. Slik at trestrukturen blir synlig. Form og farge forenes i en symbolsk enhet. Arketyper og chakrafarger. Den røde kuben for fundamentet. Orange oval for genitaliene. Gul sylinder for magefølelsen. Grønn disk for hjertet. Blå kule for taleevnen. Indigo kongle for det tredje øyet midt i hodeskallen. Og fiolett kjegle for toppen av hodet og forbindelsen oppover. Smykkeobjekter som kommenterer kropp. Og sjel. Kroppens usynlige elementer. Visualiserer noe som finnes hinsides den umiddelbare virkeligheten. Spørsmålet er bare i hvilken grad objekter kan brukes til dette?

Bataille skriver at objektet er identisk med diskontinuiteten. Opplevelsen av kontinuitet kommer vanligvis som en følge av at dette objektet destrueres. Subjektet er den som har den indre erfaringen. Objektet er det middelet eller verktøyet som tas i bruk for å overskride. I den fysiske og emosjonelle erotikken er det partneren som utgjør objektet, altså den man smelter sammen med og derigjennom oppgir sin individualitet til. I den religiøse ofringen er objektet den personen, dyret eller tingen som blir drept eller tilintetgjort. Den mystiske erfaringen er den eneste formen som kan klare seg uten et objekt.

– Hva er smykkeobjektets rolle i overskridelsen? Smelter man sammen med det? Oppløses i det? Eller blir det et hjelpemiddel? Som hos språk-filosofen Ludwig Wittgenstein. Han sammenligner språket med en stige. Som kan brukes til å kommunisere om det som befinner seg hinsides det umiddelbare. Det metafysiske. Språket må være veldig presist. Men uansett hvor presist - det kan kun bringe oss til et visst punkt. Som en stige. Solid og lang. Men som ikke rekker helt opp. Når man har kommet til enden, må man skyve stigen bort. Og fortsette på egen hånd. Uten hjelpemiddelet. Jeg ser mine smykkeobjekter som trinn i en slik stige. Som fortsetter der ordene slutter. Jeg lager smykkeobjekter som skal hjelpe lite sinn til å tie. Eller talismaner som skal stimulere stort sinn til å våkne. De er ment som de siste trinnene på stigen. Som til slutt må forlates. For å få en direkte erfaring av kontinuiteten.

Det er mulig å få en erfaring av kontinuiteten gjennom meditasjon. Ifølge Suzuki, Ishayaene og mange andre, kan man, med regelmessig praksis og rettledning, etablere stort sinn som er permanent tilstand. Det kalles gjerne å bli opplyst.

– Frigjøringen. Fra alt jeg har blitt opplært til å tro er sant. Illusjonene. Jeg tenker, altså er jeg. Flosklene. Du er dine tanker. Det vestlige credo. Du er dine relasjoner. Postmodernismens mantra. Du er det bildet du skaper av deg selv i andres sinn. Instagram. Den kontemporære psykose. Arbeidets nådeløse betingelser. Overskridelsen er negasjonen av dette. Og meditasjon er overskridelse.

Oppvåkning til stort sinn. Observere. Uten å kommentere. Tankene slipper. Observere mer. Objektene slipper. Observere enda mer. Jeget slipper. Da kommer resten av seg selv. Fred. Stillhet. Intuisjon. Ubetinget kjærlighet. Bevissthet. Bevisstheten er forbindelsen til det som er. Til kontinuiteten. Til gud, om du vil. Når alt er stille - hva er man da bevisst om? Sin egen bevissthet. Frigjøringen skjer når bevisstheten blir bevisst om seg selv. Det selvbevisste vesenet våkner. Vi er bevissthet. Vi er en skål.

Referanser:

Bataille, Georges. Erotismen. 1996. Oslo: Pax Forlag A/S.
Jung, Carl Gustav. 1964. Man and his Symbols. New York: Doubleday.
Suzuki, Shunryu. 2000. Zen-sinn, begynner-sinn. Oslo: Buddhistforbundets Forlag.